

RĂSPUNDEREA CONSTITUȚIONALĂ A DEPUTAȚILOR, MINIȘTRILOR ȘI A ALTOR SUBIECȚI DE DREPT CONSTITUȚIONAL

Gheorghe COSTACHI,

doctor habilitat în drept, profesor universitar, cercetător științific principal la Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Ion MURUIANU,

doctorand, judecător la Curtea de Apel Chișinău

RÉSUMÉ

Dans les dernières décennies, la question de la responsabilité constitutionnelle est devenue très populaire et a suscité un intérêt considérable et causer des études approfondies et multidimensionnelles. Connaissant cette institution juridique est pratiquement impossible sans élucidation des sujets qui sont tenus responsables constitutionnel.

Le but de l'article réside dans l'analyse et l'interprétation de la législation afin de déterminer si elle réglemente des mesures concrètes de la responsabilité constitutionnelle pour les députés, les ministres, les membres de la Cour constitutionnelle, les membres de la Commission électorale centrale, les partis politiques, ce qui permet de déterminer leur statut de sujets de la responsabilité constitutionnelle.

Mots-clés: la responsabilité constitutionnelle, sujets de la responsabilité constitutionnelle les députés, les ministres, les membres de la Cour Constitutionnelle, les membres de la Commission Électorale Centrale, les partis politiques.

REZUMAT

În ultimele decenii, problema răspunderii constituționale a devenit foarte populară și a suscitat un viu interes științific, fiind atestate ample și complexe studii în materie. Cunoașterea acestei instituții juridice este practic imposibilă fără clarificarea subiecților pasibili de această formă de răspundere juridică.

În prezentul articol științific autorii își propun să analizeze și să interpreteze legislația în vigoare în vederea determinării în cadrul acesteia a reglementării măsurilor concrete de răspundere constituțională pentru deputați, miniștri, membrii Curții Constituționale, membrii Comisiei Electorale Centrale, pentru partidele politice, prin aceasta conturându-se statutul lor de subiecți ai răspunderii constituționale.

Cuvinte-cheie: răspundere constituțională, subiecții răspunderii constituționale, deputați, miniștri, membrii Curții Constituționale, membrii Comisiei Electorale Centrale, partide politice.

Introducere. În ultimile trei decenii, instituția răspunderii constituționale a fost permanent în atenția cercetătorilor, mai ales ruși, urmărindu-se argumentarea existenței de sine stătătoare a acesteia și recunoașterii valorii juridice deosebite pentru protecția Constituției ca Lege Fundamentală și responsabilizarea autorităților statului. Sub aspect comparativ, în arealul științific autohton pot fi atestate doar unele manifestări de interes științific față de această problemă (din partea unui număr foarte mic de cercetători), fapt ce nu poate fi justificat mai ales în condițiile în care Republica Moldova depune eforturi considerabile pentru edificarea și consolidarea unui stat de drept.

Considerând instituția răspunderii constituționale ca fiind una indispensabilă pentru procesul de democratizare din societatea noastră, am inițiat un amplu studiu în materie, din care face parte și prezentul demers științific, în vederea dezvoltării teoriei răspunderii constituționale în cadrul doctrinei juridice naționale.

Scopul articolului rezidă în analiza și interpretarea legislației în vigoare în vederea determinării în cadrul acesteia a reglementării măsurilor concrete

de răspundere constituțională pentru deputați, miniștri, membrii Curții Constituționale, membrii Comisiei Electorale Centrale, pentru partidele politice, astfel fiind posibilă conturarea statutului acestora de subiecți ai răspunderii constituționale.

Metode și materiale aplicate. La realizarea studiului au fost aplicate următoarele metode de cercetare științifică: metoda analizei logice și metoda interpretării logice a normelor juridice. Suportul științific și normativ al cercetării este constituit din lucrările științifice ale cercetătorilor autohtoni și străini, Constituția Republicii Moldova și legislația națională în materie.

Discuții și rezultatele obținute. *Răspunderea constituțională a deputaților și a miniștrilor.* Ne-am propus să examinăm separat această categorie de subiecți ai răspunderii constituționale, deoarece atât deputații, cât și miniștrii, fiind subiecți individuali, dispun de un statut special în sistemul organelor de stat, statut care, în mare parte, determină atât formele răspunderii, cât și procedura de aplicare.

Răspunderea acestor subiecți este strâns legată de obligația respectării Constituției și a legilor, a drepturilor

și libertăților cetățenilor, a intereselor statului care, de altfel, și constituie obiectul delictelor constituționale comise de ei. În acest sens, V. A. Vinogradov menționează că aceste obligații sînt asumate în momentul depunerii jurămîntului la învestirea în funcție, iar încălcarea acestuia constituie un temei distinct pentru survenirea răspunderii constituționale [10, p. 194].

În viziunea aceluiași autor, deputații și miniștrii pot comite următoarele delicturi constituționale: încălcarea Constituției, a legilor și a drepturilor și libertăților omului; neexecutarea obligațiilor funcționale sau executarea inadecvată a acestora; nerespectarea regimului incompatibilităților; abuzul de competențe și drepturi.

Referindu-se concret la situația deputaților, cercetătorul consideră că acestora li se pot aplica următoarele măsuri de răspundere constituțională [10, p. 212-214]:

- lipsirea de împuterniciri (revocarea sau retragerea mandatului);
- invalidarea alegerii deputatului;
- sancțiuni juridico-constituționale cu caracter procedural (avertismentul, înlăturarea temporară de la activitatea în parlament etc.);

- sancțiuni juridico-constituționale cu caracter financiar (lipsirea de remunerație).

În ceea ce ne privește, credem că este o abordare prea extensivă a subiectului și, în principiu, nu sîntem de acord cu atribuirea măsurilor de răspundere disciplinară la categoria sancțiunilor constituționale, deoarece prin aceasta se denaturează, într-o anumită măsură, însăși esența răspunderii constituționale.

În încercarea de a determina temeiurile în baza cărora poate surveni răspunderea constituțională a deputaților, vom face referință la dispozițiile Constituției [3], care în art. 70 stabilește:

„(1) Calitatea de deputat este incompatibilă cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite, cu excepția activității didactice și științifice.

(3) Deputatul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, sau trimis în judecată fără încuviințarea Parlamentului, după ascultarea sa”.

Potrivit art. 3 și 4 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* [7], mandatul de deputat este incompatibil cu:

- a) funcția de Președinte al Republicii Moldova;
- b) funcția de membru al Guvernului;
- c) funcția de avocat parlamentar;
- d) exercitarea oricărei alte funcții remunerate, inclusiv a funcției acordate de un stat străin sau organizație internațională, cu excepția activității didactice și științifice desfășurate în afara programului stabilit de Regulamentul Parlamentului. Persoanele mandatate de Parlament cu misiuni temporare în organele centrale ale administrației de stat pot cumula exercitarea acestei misiuni cu mandatul de deputat pe o durată de cel mult 6 luni.

Respectiv, deputatul care se află în unul din cazurile de incompatibilitate enunțate va demisiona, în termen de 30 de zile de la data validării mandatului, din funcția incompatibilă cu mandatul de deputat. În cazul în care deputatul se află în unul din cazurile de incompatibilitate și nu a depus, în termenul menționat, cererea de demisie din funcția incompatibilă cu mandatul de deputat, după expirarea acestui termen este suspendat de drept din funcția incompatibilă (art. 5).

Din cele expuse putem trage concluzia că deputatul poate să-și piardă mandatul (ca sancțiune constituțio-

nală) în cazul nerespectării regimului incompatibilităților. Important este ca mecanismul de constatare a incompatibilității să fie eficient și aplicat potrivit legii (în acest sens prof. V. Popa afirmă că pentru Parlamentul Republicii Moldova este ceva obișnuit că unii deputați, pe perioada exercitării mandatului, să continue să-și administreze întreprinderile private [9, p. 99]).

Regulamentul Parlamentului [6¹] se referă detaliat la răspunderea disciplinară a deputaților (capitolul 11), precum și la procedura de ridicare a imunității parlamentare (capitolul 5) (care în literatura de specialitate este considerată a fi o sancțiune constituțională ce survine pentru un comportament incompatibil cu statutul înalt de deputat în Parlament [11, p. 7]). Potrivit art. 95 alin. (1) din Regulament, în cazul în care deputatul a comis o infracțiune sau o contravenție, Procurorul General poate cere Parlamentului ridicarea imunității acestuia, pentru a efectua măsuri procesuale de reținere, percheziționare, arestare sau trimitere în judecată.

În viziunea noastră, este neverosimil ca în R. Moldova unui deputat să i se ridice imunitatea pentru comiterea unei contravenții. Ba chiar și în cazul comiterii unei infracțiuni, este puțin probabil ca o asemenea măsură să intervină, din simplul motiv că în această sferă domină nu puterea juridicului, ci a politicului. Cu toate acestea, o asemenea reglementare totuși este necesară. Cu regret însă, Regulamentul Parlamentului nu oferă soluția ce urmează în cazul în care deputatul este totuși găsit vinovat de comiterea infracțiunii, stipulînd doar momentul că: în cazul încetării urmăririi penale sau a procedurii contravenționale, precum și al achitării definitive de către instanța judecătorească, cazul este considerat consumat și hotărîrea Parlamentului de ridicare a imunității își pierde valoarea juridică (art. 98 alin. (2)).

Cu toate acestea, ridicarea imunității poate fi considerată o sancțiune constituțională aplicată de către Parlament fie în cazurile de încălcare a regimului incompatibilităților, fie în caz de comitere a infracțiunilor sau a contravențiilor.

Un alt caz de răspundere constituțională a deputatului este reglementat de art. 62 din Constituție, care stabilește: „Curtea Constituțională, la propunerea Comisiei Electorale Centrale, hotărâște validarea mandatului de deputat

sau nevalidarea lui în cazul încălcării legislației electorale”. De aici putem deduce că în cazul în care deputatul a încălcat legislația electorală, fapt constatat de către Comisie, el este sancționat cu invalidarea mandatului de către Curtea Constituțională, fapt ce înseamnă pierderea mandatului.

Din cele relatate, conchidem că, în principiu, legiuitorul evită a reglementa răspunderea constituțională a deputaților, cu toate că este posibil, deoarece sînt subiecți individuali care în activitatea lor pot să comită derogări de la normele juridice constituționale și, uneori, chiar abuzuri de drepturile constituționale.

În ceea ce privește răspunderea constituțională a miniștrilor, aceasta, de asemenea, trebuie privită în contextul statutului acestora, în special al incompatibilităților. În acest sens, sunt relevante prevederile art. 29 din *Legea cu privire la Guvern* [5], potrivit căreia ministrul nu este în drept:

- să dețină o oricare altă funcție în organele autorităților publice centrale sau locale;
- să se încadreze în organele de conducere ale unităților comerciale;
- să practice personal activitatea de întreprinzător sau prin terțe persoane;
- să dețină o altă funcție retribuită, cu excepția activității științifico-pedagogice.

Respectiv, în cazul în care ministrul încalcă aceste condiții, împuternicirile acestuia ca membru al Guvernului încetează.

Un alt temei îl regăsim în art. 27 alin. (8) al aceleiași legi, care stabilește: „În cazul în care unul din miniștri nu își exercită atribuțiile conform legislației, prim-ministrul este în drept să înainteze Președintelui Republicii Moldova propunere privitor la revocarea acestui ministru”. Prin esență, am putea aprecia o asemenea situație ca fiind răspundere constituțională, în baza faptului că este vorba de încălcarea legislației (inclusiv constituționale) și implică o procedură de aplicare specifică acestei forme de răspundere.

Privind în ansamblu problema cercetată, putem afirma că, în virtutea statutului lor deosebit, deputații și miniștrii trebuie recunoscuți ca subiecți ai răspunderii constituționale. Chiar dacă legiuitorul a prevăzut unele cazuri în care acestora li se pot aplica sancțiuni constituționale, le considerăm a fi insuficiente. În viziunea noastră, este necesară o accentuare pronunțată, inclusiv

la nivelul legii care le reglementează statutul, a răspunderii constituționale ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale (în acest sens, în calitate de sancțiuni eficiente pot fi considerate nu doar demiterea sau lipsirea de mandat, ci și interzicerea de a mai ocupa funcții publice pe o anumită perioadă de timp sau chiar pe viață, în funcție de delictele comise) și, în același timp, elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a acestora.

Alături de șeful statului, parlament, guvern (deputații și miniștrii), subiecți ai răspunderii constituționale pot fi: judecătorii, membrii comisiilor electorale (ca subiecți individuali), autoritățile administrației publice locale și partidele politice (ca subiecți colectivi) etc.

În cele ce urmează, ne vom expune asupra răspunderii constituționale a unora dintre ei, dat fiind faptul că această răspundere este reglementată de legislația în vigoare.

Răspunderea membrilor Curții Constituționale. Chiar dacă legislația nemijlocit nu prevede o asemenea formă de răspundere, considerăm că avem destule temeuri pentru a o recunoaște ca fiind ca atare.

Astfel, potrivit art. 83 din Codul jurisdicției constituționale [2], judecătorii Curții poartă răspundere disciplinară pentru încălcarea culpabilă a prevederilor Legii cu privire la Curtea Constituțională și ale Codului jurisdicției constituționale. O primă constatare ce poate fi desprinsă din aceste prevederi este că judecătorii poartă răspundere juridică pentru încălcarea legislației constituționale.

În continuare, la alin. (6), se stabilește că Curtea Constituțională poate aplica judecătorilor, în funcție de gravitatea abaterii, următoarele sancțiuni disciplinare: avertisment; muștrare; ridicarea mandatului de judecător al Curții Constituționale. În viziunea noastră, este incorect ca pentru o abatere disciplinară (oricât de gravă ar fi ea) să survină ridicarea mandatului de judecător al Curții Constituționale, considerate a fi una dintre cele mai importante autorități într-un stat de drept. Aceasta deoarece, prin esență, abaterea disciplinară constituie o abatere de la actele normative de organizare interioară a unei instituții, o încălcare a unor raporturi de subordonare. Din acest punct de vedere, ar fi corect să se aplice doar avertismentul sau muștrarea.

Mai mult decât atât, potrivit art. 84 alin. (1) din Cod, urmărirea disciplinară a judecătorului Curții poate fi pornită numai în temeiul unei sisizări făcute în scris de autoritățile competente să numească judecători în Curtea Constituțională (adică de către Parlament, Președintele Republicii și Consiliul Superior al Magistraturii). Considerăm că implicarea acestor autorități accentuează o dată în plus statutul deosebit al judecătorilor Curții Constituționale, precum și procedura specială de tragere la răspundere constituțională a acestora.

În același timp, art. 19 din Legea cu privire la Curtea Constituțională [4] prevede că mandatul judecătorului Curții Constituționale încetează prin ridicarea imunității judecătorului în caz de:

- imposibilitate a exercitării funcției de judecător din motive de sănătate timp îndelungat și neîntrerupt (mai mult de 4 luni);
- încălcare a jurământului și a obligațiilor funcției;
- condamnare de către instanța judecătorească pentru săvârșirea unei infracțiuni;
- incompatibilitate.

Asupra ridicării imunității judecătorului și încetării exercitării funcției decide Curtea Constituțională.

După cum se poate observa, este ridicolă situația în care, de exemplu, pentru încălcarea jurământului și a atribuțiilor funcționale (care, prin esență, sînt de natură constituțională), să survină răspunderea disciplinară sub forma ridicării imunității. În viziunea noastră avem de a face cu o calificare juridică incorectă a faptelor și a situației în general.

Un ultim argument în favoarea recunoașterii cazului studiat ca fiind o răspundere constituțională îl regăsim în art. 5 lit. e) și f) din Codul jurisdicției constituționale, în care se stabilește în mod separat competența Curții în problema răspunderii disciplinare a judecătorilor acesteia și competența de a ridica mandatul judecătorului în cazurile prevăzute de art. 19 alin. (1) din Legea cu privire la Curtea Constituțională. În viziunea noastră, momentul dat relevă destul de clar distincția dintre răspunderea disciplinară și răspunderea materializată în ridicarea mandatului, pe care o considerăm a fi de natură juridico-constituțională. Susținînd corectitudinea unei asemenea reglementări, considerăm necesă-

ră modificarea și a celorlalte prevederi pe care le-am menționat anterior.

Răspunderea constituțională a membrilor Comisiei Electorale Centrale. Ca și în cazul precedent, nu atestăm o expunere expresă a acestor forme de răspundere, însă considerăm că și de astă dată avem destule temeuri pentru a o recunoaște ca fiind de natură constituțională.

Astfel, potrivit art. 20 alin. (1) din Codul Electoral al Republicii Moldova [1], calitatea de membru al Comisiei Electorale Centrale încetează în caz de:

- expirare a mandatului;
- demisie;
- demitere;
- imposibilitate a exercitării atribuțiilor;
- deces.

În baza alin. (2) al aceluiași articol, membrul Comisiei Electorale Centrale este demis de către autoritatea care l-a desemnat în caz de:

- a) adoptare în privința lui a hotărîrii judecătorești definitive de condamnare pentru infracțiune săvîrșită;
- b) pierdere a cetățeniei Republicii Moldova;
- c) constatare, prin hotărîre judecătorească definitivă, a incapacității de exercițiu restrînse sau a incapacității de exercițiu;
- d) încălcare gravă a Constituției Republicii Moldova și a prezentului cod;

e) rămînere definitivă a actului de constatare prin care s-a stabilit emiterea/adoptarea de către acesta a unui act administrativ sau încheierea unui act juridic cu încălcarea dispozițiilor legale privind conflictul de interese;

f) aflare în incompatibilitate, fapt stabilit prin actul de constatare rămas definitiv.

În același timp, potrivit alin. (3), membrii Comisiei pot fi demisi și în cazul comiterii unor fapte incompatibile cu calitatea pe care o au.

În viziunea noastră, pierderea cetățeniei Republicii Moldova, încălcarea gravă a Constituției Republicii Moldova și a Codului Electoral și aflarea în incompatibilitate, fapt stabilit prin actul de constatare rămas definitiv, pot fi considerate ca temeuri pentru survenirea răspunderii constituționale, cu atât mai mult că aceasta intervine în cadrul unor raporturi juridice de natură constituțională, determinînd aplicarea unei sancțiuni specifice – demiterea.

Sub aspect procedural, este important alin. (4) al art. 20, care stabilește că materialele privind demiterea se înaintază Curții Supreme de Justiție de către organele care au desemnat persoanele respective în componența Comisiei Electorale Centrale (Parlamentul și Președintele Republicii Moldova), precum și de către membrii comisiei. În baza hotărârii Curții Supreme de Justiție cu privire la demiterea și/sau în cazul încetării, înainte de expirarea mandatului, a calității de membru al Comisiei Electorale Centrale, autoritatea respectivă, în termen de 10 zile, desemnează, iar Parlamentul confirmă un nou membru pentru durata neexpirată a mandatului predecesorului.

După cum se poate observa, instanța aplicării măsurilor de răspundere constituțională este una complexă, formată din autoritățile reprezentative supreme ale statului și din Curtea Supremă de Justiție. Prin urmare, considerăm că există suficiente motive pentru a califica cele enunțate ca fiind răspundere constituțională ce survine pentru comiterea unor delict constituționale și pentru care se aplică sancțiuni de aceeași natură.

Răspunderea constituțională a partidelor politice. Potrivit art. 22 alin. (1) din *Legea privind partidele politice* [8], partidul politic își încetează activitatea prin:

„... - dizolvarea prin hotărâre definitivă a Curții de Apel Chișinău, la cererea Ministerului Justiției;

- declararea neconstituționalității partidului prin hotărâre a Curții Constituționale”.

Sub aspect procedural, în alin. (2) se prevede că Ministerul Justiției va înainta Curții de Apel Chișinău o acțiune prin care va cere dizolvarea partidului politic, dacă există cel puțin unul din următoarele temeiuri:

a) partidul activează în baza statutului și programului său cu modificări și completări care nu au fost înregistrate în modul stabilit de lege;

b) pe parcursul unui an, care începe să curgă din data când a devenit definitivă hotărârea Curții de Apel Chișinău cu privire la limitarea activității partidului, acesta a comis acțiuni similare celor pentru care activitatea partidului a fost limitată;

d) activitatea partidului se desfășoară pe căi ori prin mijloace ilegale sau prin săvârșirea unor acte de violență;

e) partidul a fost declarat neconstituțional prin hotărâre a Curții Constituționale.

Hotărârea definitivă a Curții de Apel Chișinău cu privire la dizolvarea partidului politic se remite Ministerului Justiției, care va consemna în Registrul partidelor politice demararea procedurii de lichidare a acestuia. Pentru dizolvarea unui partid politic, Ministerul Justiției, în scopul executării hotărârii definitive a Curții de Apel Chișinău, va crea o comisie de lichidare a partidului. Existența unui partid politic încetează numai după finalizarea procedurii de lichidare și radierea partidului din Registrul partidelor politice.

În baza acestor prevederi legale, putem conchide că răspunderea constituțională a partidelor politice este destul de pronunțată. În schimb, considerăm necesar ca legislația să clarifice și așa situații în care pentru încălcările imputate partidului se dovedesc a fiinovate persoane fizice din cadrul acestuia. Deci, urmează să fie reglementate cazurile în care pentru actele ilegale comise să fie trase la răspundere nemijlocit persoanele fizice în baza vinovăției lor.

Concluzii. Referitor la răspunderea constituțională a deputaților și miniștrilor, putem conchide că, în virtutea statutului lor deosebit, aceștia trebuie recunoscuți ca subiecți ai răspunderii constituționale. Chiar dacă legiuitorul a prevăzut unele cazuri în care acestora li se pot aplica sancțiuni constituționale, le considerăm a fi insuficiente. În viziunea noastră, este necesară o accentuare pronunțată, inclusiv la nivelul legii care le reglementează statutul juridic, a răspunderii constituționale ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale, de admitere a abuzurilor de drept și, în același timp, elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a acesteia. Ar fi bine-venit ca în calitate de sancțiuni să fie prevăzute atât posibilitatea demiterii, cât și posibilitatea interzicerii de a ocupa funcții publice.

Spre deosebire de subiecții enunțați, o situație diferită poate fi atestată în cazul unor așa autorități ca membrii Curții Constituționale și membrii Comisiei Electorale Centrale. În baza legislației în vigoare, tragem concluzia că, în ambele cazuri, instituția răspunderii constituționale este reglementată (dat fiind specificul temeiurilor, sanc-

țiunilor, instanțelor și al procedurii de aplicare), însă nu este concretizată expres ca fiind ca atare.

Referințe bibliografice

1. *Codul Electoral al Republicii Moldova*, nr. 1381 din 21.11.1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81 din 18.12.1997.

2. *Codul jurisdicției constituționale*, nr. 502 din 16.06.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 53-54 din 28.09.1995.

3. *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1 (cu modificări și completări pînă la 20 septembrie 2006).

4. *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.02.1995, nr. 8.

5. *Legea cu privire la Guvern*, nr. 64-XII din 31.05.1990. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 26.09.2002, nr. 13.

6. *Legea despre adoptarea Regulamentului Parlamentului*, nr. 797 din 02.04.1996. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 07.04.2007, nr. 50.

7. *Legea despre statutul deputatului în Parlament*, nr. 39 din 07.04.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 15.04.2005, nr. 59-61.

8. *Legea privind partidele politice*, nr. 294 din 21.12.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 42-44 din 29.02.2008.

9. Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova: Monografie*. Chișinău: ULIM, 1999, 232 p.

10. Виноградов В. А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва, 2000, 287 с.

11. Сергеев А. Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, № 1, с. 5-8.